

ZESZYTY NAUKOWE WYŻSZEJ SZKOŁY PEDAGOGICZNEJ W BYDGOSZCZY

Studia Filologiczne 26; Filologia Polska 1989 z.10

FRANCISZEK NOWAK

WSP Bydgoszcz

METODA STATYSTYCZNA W NAUCZANIU ORTOGRAFII W SZKOLE PODSTAWOWEJ

1. Stan ortografii uczniów szkół podstawowych

Do podstawowych zadań dydaktycznych szkoły należy wyrobienie w uczniach umiejętności poprawnego, jasnego i ścisłego formułowania myśli w mowie i piśmie. Integralną częścią procesu mówienia i pisania jest opanowanie poprawnej pisowni.

Doceniając społeczne znaczenie znajomości ortografii, Ministerstwo Oświaty i Wychowania kładzie duży nacisk na naukę pisowni w szkołach, czego dowodem są programy nauczania i wytyczne do ich realizacji.

Na podstawie przeprowadzonych ogólnopolskich badań stwierdzamy poważne braki w zakresie opanowania przez uczniów umiejętności ortograficznego pisania¹. Prace uczniów wykazywały, że nie umieją oni poprawnie pisać pod względem ortograficznym. Może nawet zdobyli znajomość zasad pisowni, ale ich umiejętności stosowania tych zasad i nawyki ortograficzne nie są wystarczające.

Wyniki ogólnopolskich badań nad ortografią pozwoliły nam na ustalenie najczęstszych wykroczeń w pisowni uczniów szkół podstawowych.

Tabela 1. Rodzaje błędów ortograficznych popełnianych przez uczniów szkół podstawowych

Typy błędów	1950	1951	1960	1979
1	2	3	4	5
1. Błędy w zakresie łącznego i rozłączonego pisania	10,3	16,4	17,4	22,8
2. Błędne użycie wielkiej i małej litery	27,3	25,6	18,5	15,2

1	2	3	4	5
3. Pisownia <u>e, a</u> oraz połączeń literowych <u>on, om, en, em</u>	4,0	4,35	11,7	18,1
4. Udzwięcznianie i ubezdźwięcznianie spółgłosek	6,5	7,8	8,6	8,9
5. Użycie u zamiast ó i odwrotnie			10,1	7,7
6. Błędne zapisy wyrazów z <u>rz</u> i <u>ż</u>	15,7	27,0	11,7	8,9
7. Użycie <u>ch</u> zamiast <u>h</u> i odwrotnie			2,1	1,5
8. Błędne oznaczenie miękości	8,9	brak danych	9,4	1,4
9. Błędne użycie <u>i, j</u>	9,0	5,92	4,04	2,6
10. Błędne przenoszenie wyrazów	1,65	brak danych	0,4	1,1

Źródło: W.Okoń /red./, Badanie... op.cit.; W.Okoń /red./. Wyniki... op.cit.; Rocznik.... op.cit.; F.Nowak, op.cit.

Umiejętności ortograficzne uczniów od jednych badań do drugich wykazują tendencje spadkowe, co potwierdzają oceny, które otrzymali za ortografię.

Tabela 2. Zestawienie procentowe ocen i oceny przeciętne z ortografii na podstawie badań ogólnopolskich

Rok badania	Procent ocen				Ocena przeciętna
	BDB	DB	DST	NDST	
1950	19,0	23,0	22,0	36,0	3,78
1951	10,7	28,0	24,8	36,5	3,42
1960	7,1	29,3	25,3	38,3	2,58

Źródło: zob. tabelę 1.

2. Przyczyny słabej znajomości ortografii wśród uczniów

Wiele jest przyczyn powodujących taką słabą znajomość orto-

grafii wśród uczniów szkół podstawowych. Na początku postaramy się omówić najbardziej znane w literaturze metodycznej:

2.1. Źródłem nieumiejętności ortograficznych jest przeładowanie programu szkolnego materiałem dydaktycznym. Stąd pośpiech i lęk nauczyciela wobec ogromu materiału nie pozwala się skupić nad problematyką ortograficzną. Naukę ortografii traktuje się jako mniej ważną i poświęca się jej jedynie zbywający czas.

2.2. Nieumiejętności ortograficzne uczniów w zakresie ortografii wynikają z braku wiedzy gramatycznej potrzebnej do zrozumienia reguł ortograficznych i praktycznego ich zastosowania.

2.3. Nie najlepiej jest z czytelnictwem w szkole podstawowej. Dziś radio, telewizja, kino zabierają młodzieży wiele czasu, który przed inwazją tych wynalazków wykorzystywany był właśnie na czytanie. Przecież poważną rolę w nauczaniu ortografii odgrywa pamięć wzrokowa, uczeń powinien jak najczęściej mieć przed oczyma graficzny obraz wyrazów, co łatwo osiągnąć, gdy się dużo czyta. Istnieje ścisła zależność między czytelnictwem a sprawnością ortograficzną.

2.4. Niedostateczna kontrola prac pisemnych jest ważną przyczyną braków w opanowaniu przez uczniów materiału ortograficznego. Duża ilość niekontrolowanego pisania doprowadza do utrwalenia błędów, z którymi walka staje się później bardzo trudna. Poza tym jeśli uczeń wie, że wszystko, cokolwiek napisze, będzie sprawdzone i ocenione przez nauczyciela, znacznie więcej zada sobie trudu, i będzie się starał pisać poprawnie.

2.5. Nie stosuje się wystarczającej ilości ćwiczeń wdrażających, co z kolei prowadzi do braku nawyków w poprawnym pisaniu.

2.6. W ćwiczeniach ortograficznych występuje duża monotonia, przeważa przepisywanie przy jednoczesnym pomijaniu pisania z pamięci i ze słuchu z objaśnianiem. Pisanie ze słuchu jako ćwiczenie ortograficzne rzadko występuje a tylko pojawia się jako sprawdzian.

2.7. Nie uwzględnia się kaligrafii, co w wyniku musiało dać zastraszający wygląd pisma. Przywiązywanie wagi do wyglądu pisma idzie w parze z troską o ortografię.

2.8. Poważną przyczyną braków w opanowaniu ortografii przez uczniów jest brak zainteresowania problemami ortografii ze strony nauczyciela innych przedmiotów. Nie można obwiniać nauczyciela języka polskiego za złą pisownię przez uczniów wyrazów trójkąt, geografia, lecz trzeba wyjaśnić nauczycielom innych przedmiotów, że to oni są odpowiedzialni za pisownię terminologii, występującej na ich przedmiotach. A więc za błędną pisownię wyrazów trójkąt, geografia powinni się wstydzić nauczyciele matematyki i geografii.

2.9. Część nauczycieli zapomina o ważnej zasadzie w procesie kształtowania nawyków ortograficznych, którą nazywamy profilaktyką zmierzającą do zapobiegania błędom. Lepiej jest uczyć dobrze, niż odczuć tego, co zostało źle utrwalone z punktu widzenia ortografii tak pod względem spostrzeżeniowym, jak i motorycznym.

2.10. Przyczyny słabego opanowania ortografii należy widzieć także w niedostatecznym opieraniu nauki ortografii na zainteresowaniach dzieci. Błędy wypływają najczęściej z obojętności i braku problemu ortograficznego. Zasada świadomego i aktywnego udziału uczniów w procesie nauczania musi mieć na lekcjach ortografii jak najszersze zastosowanie. Uczeń musi być przekonany, że warto nauczyć się poprawnie pisać. Wówczas będzie wszystko robił, aby tę poprawność osiągnąć.

2.11. Poważne braki w opanowaniu ortografii przez uczniów szkół podstawowych wynikają z osłabionej ich koncentracji uwagi. Źródła błędów nieuwagi mogą tkwić w samych uczniach. Błędów tych jest na pewno więcej wtedy, gdy dziecku nie zależy na poprawności. Uczeń wówczas nie zastanawia się nad regułami pisowni, pisze na wycucie, nie dostrzega problemu ortograficznego, a jeśli go nawet odczuwa, to ma on dla niego tak małe znaczenie, że nie warto się nad nim zastanawiać.

2.12. Braki w opanowaniu przepisów ortograficznych przez uczniów mogą też być rezultatem falszywie rozumianego uatrakcyjniania lekcji. Zastosowanie przesadne różnych środków poglądowych na lekcji, nie zawsze ze sobą powiązanych, jak i przesada-

dne przeskakiwanie od jednej formy pracy do innej w celu urozmaicenia procesu nauczania zmusza uczniów do ustawicznego przerzucania uwagi, co nie sprzyja koncentracji. ,

2.13. Źródła niektórych błędów ortograficznych tkwią w osobowości samego nauczyciela. Na lekcji nauczycieli nerwowych, łatwo pobudliwych, wybuchowych, niecierpliwych dzieci częściej się mylą i więcej popełniają błędów.

2.14. Braki w opanowaniu ortografii przez uczniów wynikają też z niekorzystnych warunków zewnętrznych szkoły: skrzypiące posadzki i meble, ławki nieodpowiednie do wzrostu dzieci; hałasy dochodzące z korytarza /lekcja wychowania fizycznego/ lub z ulicy, nieodpowiednia temperatura. Łatwiej wtedy o błędy.

2.15. Okolicznością niekorzystną jest poza tym konieczność organizowania pracy w budynkach szkolnych na 2-3 zmiany, co wywołuje pośpiech, utrudnia systematyczną pracę i kontakt z młodzieżą.

W szkole brak jest miejsca, gdzie nauczyciel mógłby zatrzymać grupkę uczniów, poprawić w ich obecności pracę, porozmawiać na temat braków lub zorganizować jakieś dodatkowe ćwiczenia.

2.16. Kolejnych braków w opanowaniu ortografii przez uczniów należy upatrywać w sposobie poprawiania błędów ortograficznych. Najczęstsze sposoby poprawiania błędów przez nauczycieli albo utrwalają błędną grafikę wyrazu lub w ogóle nie angażują ucznia do poprawy, gdyż tę robi za niego nauczyciel przekreślając litery w wyrazie czy cały wyraz lub podkreślając błędną literę czy błędnie napisany wyraz.

Jednak według nas do najgłówniejszych przyczyn w nieodpowiednim opanowaniu ortografii przez uczniów szkół podstawowych należy:

2.17. Niestabilność norm ortograficznych, która niezbyt korzystnie wpływała na znajomość tych norm przez samych nauczycieli.

W latach 1945-1956 obowiązuje XI wydanie Pisowni polskiej; od 1956 obowiązuje XII wydanie Pisowni polskiej; od 1958 szkoły używają pisowni zawartej w Zaśladach pisowni S.Jodłow-

skiego i W. Taszyckiego. W 1973 i 1974 Komitet Językoznawstwa Polskiej Akademii Nauk dokonuje kolejnych zmian w pisowni wydania XII Pisowni polskiej. Zamieszczona poniżej tabela dokumentuje wybiórczo zmiany w pisowni, które to raz po raz musieli opanowywać nauczyciele, by stosować je w szkole.

Tabela 3. Zmiany pisowni obowiązującej w szkole w latach 1945-1974

Pisownia 1945-1956	Pisownia po 1956	Pisownia po 1958	Pisownia po po 1973
Pisownia PAU	Pisownia PAN	Zasady pisowni wyd. XIII 1958	Pisownia PAN wyd. XII
Alger	Algier		
pierworodztwo// pierworództwo	pierworodztwo		
wychodztwo// wychodźstwo	wychodźstwo		
północno-euro- pejski	północnoeuropej- ski		
wschodnio-rosyj- ski	wschodniorosyj- ski		
zachodnio-ro- syjski	zachodniorosyj- ski		
zachodnio-pol- ski	zachodniopolski		
zwolna	z wolna// zwolna		
po społu	pospołu		
nie łatwo	niełatwo		
nie trudno	nietrudno		
Modernizm	modernizm// Modernizm		
gramont	garmond	garmont	
jankes	jankies	jankes	
kiedyby	Kiedyby	kiedy by	kiedy by
	nielepszy	nie lepszy	nie lepszy

1	2	3	4
	nienajdłużej	nie najdłużej	nie najdłużej
	raz wraz	raz w raz	raz w raz
	dżem a. jam	dżem	dżem
	Kacper, a. Kasper	Kasper	
	mularz a. murarz	murarz	przest. mularz
	bląb, -bu	gląb, gląbia a, gląba	
	jesień a. jesion	jesień też jesion	jesion reg. jesień
	lider	lider -a, leader	

2.2. Niezadowalający stan pisowni uczniów szkół podstawowych wynika też z niejasności i niekonsekwencji wielu współczesnych norm ortograficznych.

Przyjrzyjmy się niektórym pojęciom występującym w Słowniczku ortograficznym z zasadami pisowni dla uczniów szkoły podstawowej S. Jodłowskiego i W. Taszyckiego /Warszawa 1983/. Występuje tu terminologia typu: wyraz rodzimy, wyraz zapożyczony, wyraz zapożyczony ale mocno przyswojony. Uczeń szkoły podstawowej nie dysponuje kryteriami pozwalającymi rozstrzygnąć o tym, czy dany wyraz jest mocno przyswojony, czy nie? Nauka ortografii, opierając takimi pojęciami, rodzi wśród uczniów mnóstwo nieporozumień. Stąd zasada: "ą, e piszemy zasadniczo w wyrazach rodzimych oraz w wyrazach, które są mocno przyswojone, natomiast w wyrazach obcych piszemy om, on, em, en" /s. 183-184/. Który z uczniów wie o tym, że gesty, ręka, zab to wyrazy rdzennie polskie, że brąz, fladra, pasowy to wyrazy obcego pochodzenia, ale już przyswojone; natomiast emblem, konkurs, kompas, tendencja to wyrazy zapożyczone?

Z kolei inna zasada mówi, że małą literą piszemy nazwy wydarzeń lub aktów historycznych /rewolucja październikowa, powstanie listopadowe/, ale niżej już mówi się, że nazwy wydarzeń historycznych mających szczególne znaczenie w dziejach całej ludzkości lub w dziejach danego narodu możemy pisać dużą literą /Re-

wolucja Październikowa, Powstanie Listopadowe.

Sporo trudu musi włożyć nauczyciel, by wyjaśnić i nauczyć uczniów pisowni liczebnika pół, gdyż cząstkę pół w połączeniu z imionami własnymi łączymy za pomocą dywizu, np, pół-Polak, pół-Francuz. Jeżeli jednak dwa tego rodzaju wyrazy występują w tym samym zdaniu, tworząc określenie wzajemnie się treściowo uzupełniające, to liczebnik pół piszemy w nich rozdzielnie, np. on był pół Polakiem, pół Francuzem.

Podane tu nieliczne przykłady dowodzą trudności wielu zasad ortograficznych, zwłaszcza kiedy się wymaga konsekwencji i logiczności przepisów. Byłoby dobrze, gdyby nasza ortografia opierała się na twierdzeniach i normach sensu stricto. Wiele przepisów pisowni opiera się na analogiach. Przy stosowaniu analogii możemy niekiedy mieć problemy z rozstrzygnięciem, gdzie analogia jest, a gdzie jej nie ma?

Świadomi historii ortografii nie jesteśmy zainteresowani jej zmianami, uproszczeniami czy modyfikacjami, ponieważ dla kultury językowej, zwłaszcza w okresie jej masowego upowszechnienia, o wiele cenniejsza i korzystniejsza od reformatorskich pomysłów jest ciągłość praktyki ortograficznej, która pozwala przez dłuższy czas systematycznie i metodycznie przyswajać wchodzącym w życie pokoleniom zasady poprawnej pisowni, ale też nie dziwimy się co pewien czas wybuchającym na temat ortografii dyskusjom pism codziennych i czasopism popularnych. W wypowiedzanych opiniach obserwujemy diametralne stanowiska co do przestrzegania przepisów ortograficznych, co do sprawności ortograficznej, czy ewentualnego uproszczenia zasad pisowni.

Normy ortograficzne obowiązują każdego użytkownika i są zatwierdzane przez czynniki państwowe. Dzięki tym cechom norm ortograficznych społeczeństwo rozwinęło wysoki stopień świadomości ortograficznej, co odpowiada znaczeniu zapisanych wariantów języka literackiego w komunikacji społecznej. Ten wysoki stopień obowiązku i świadomości społecznej w odniesieniu do norm zapisu języka wymaga od uczniów gruntownego opanowania ortografii.

W związku z takim znaczeniem ortografii należy wprowadzić do niej metody badawcze, które będą przede wszystkim naukowymi.

W dydaktyce ortografii należy posługiwać się wyłącznie metodami ścisłymi. Nietrudno określić różnicę między metodą ścisłą a nieścisłą: metoda, która stosowana przez różnych badaczy, daje rezultaty identyczne, jest ścisła; natomiast metoda, która stosowana przez różnych badaczy, daje wyniki różne, jest nieścisła.

Mówiąc, że w dydaktyce ortografii powinno się stosować wyłącznie metody ścisłe, mamy na myśli głównie statystykę. Dydaktyka ortografii pojmowana jako nauka ścisła może formułować tak problemy, żeby były rozwiązywalne za pomocą metod statystyki. Jeśli to nie jest możliwe, nie warto się nimi zajmować, jak nie warto zajmować się badaniami, o których z góry wiadomo, że do sprawdzalnych wyników doprowadzić nie mogą. O wiele lepiej będzie, jeśli dydaktyka ortografii zredukowana zostanie do mniejszej ilości twierdzeń, ale za to twierdzeń pewnych, to znaczy statystycznie sprawdzalnych, niż jeśli na dydaktykę ortografii będzie się składała masa hipotez z których część będzie zgodna niesprawdzalna.

Przeniknięcie metody statystycznej do dydaktyki ortografii oznacza jej nową epokę. Statystyka rozwiązuje problem najczęstszych elementów językowych, to znaczy pokazuje, jakie wyrazy są niezbędne w codziennym obcowaniu określonego środowiska, a w naszym przypadku - szkolnego.

A oto jakie widzimy możliwości wykorzystania metod statystycznych do poprawienia poziomu ortografii uczniów szkół podstawowych:

1. Dzięki selekcji statystycznej opracowaliśmy dla uczniów klas IV-VIII szkoły podstawowej zasób najpotrzebniejszych wyrazów i połączeń wyrazowych, zawierających w sobie określoną trudność ortograficzną, np.

ujrzyć - pisownia u jako pierwszej litery i rz po spółgłosce,
twoja - efektem upodobnienia fonetycznego postępowego jest wymowa typu /tfoia/ wpływająca często na błędny zapis typu tfoja,

mówię - wygłosowe ę ulega odnosowieniu, stąd częste zapisywanie końcowego ę jako e [muv'e || muvie],

Listy ortogramów języka polskiego opracowane zostały na podstawie tekstów pisanych języka ogólnonarodowego /lektury obowiązkowe i uzupełniające, podręczniki do wszystkich przedmiotów oraz prasa młodzieżowa przewidziana programem/, jak i tekstów języka mówionego. Problem wielkości próby nie istnieje w przypadku list ortogramów języka polskiego dla klas IV-VIII, ponieważ w Zakładzie Dydaktyki Literatury i Języka Polskiego w Wyższej Szkole Pedagogicznej w Bydgoszczy opracowano całą listę utworów wchodzących do kanonu źródeł danej klasy².

Listy ortogramów języka polskiego dla klas IV-VIII szkoły podstawowej dają obraz statystycznej struktury wyrazów i połączeń wyrazowych, zawierających określoną trudność ortograficzną. Znajomość struktury częstości ortogramów umożliwia racjonalizację procesu nauczania ortografii, gdyż warunkiem posługiwania się językiem pisany jest między innymi opanowanie pisowni najczęstszej warstwy ortogramów.

Postulat ustalenia zakresu materiału ortograficznego dla szkoły podstawowej na podstawie częstości występowania wyrazów trudnych ortograficznie częściowo w roku 1978 opracował Z.Chromik³. Wymieniony autor badania swoje i wnioski ograniczył do pisowni wyrazów z ó, rz, ż, h w 37. podręcznikach ośmiu przedmiotów, wchodząc z założenia, że "najczęstszą przyczyną błędów ortograficznych uczniów są wyrazy o pisowni ó, rz, ż, h"⁴. Już na podstawie tych częściowych badań zarysowują się korzyści płynące z wykorzystania praw statystyki do określenia rangi dydaktycznej wyrazów wspólnych w nauczaniu języka polskiego i pozostałych przedmiotów; ustalenia wspólnoty rdzeni ortogramów co zmniejsza uczniom wydatnie ilość trudności ortograficznych. Ważne to, gdy chodzi o choćby najmniejszą poprawę opanowania ortografii przez uczniów w szkole podstawowej.

2. Zastosowanie praw i właściwości statystyki pozwala przyjąć się obowiązującemu w szkole podstawowej Słownikowi ortograficznemu z zasadami pisowni S.Jodłowskiego i W.Taszyckiego.

Słownik ortograficzny jest podstawową pomocą naukową w nauczaniu ortografii. Zadaniem nauczyciela języka polskiego jest wzbudzenie potrzeby korzystania z niego, jest on bowiem niezbędną pomocą przy pisaniu nie tylko dla ucznia, ale dla każdego piszącego. Słowniczek ortograficzny S.Jodłowskiego i W. Taszyckiego nie spełnia swej roli w szkole, gdyż nie odpowiada wymogom współczesnego słownika ortograficznego. Jego siatka haseł nie oddaje zasobu leksykalnego współczesnej polszczyzny uczniów szkół podstawowych. Obowiązujący Słowniczek ortograficzny podaje wyrazy stare, przestarzałe, nie używane przez uczniów, jak i nie występujące w tekstach pisanych dla uczniów szkół podstawowych, np. asygnata, autożyro, cyzelować, dyfteria, dyfteryt, dżemper, rodzaj trykotowej bluzy wkładanej przez głowę, feston, motyw dekoracyjny w kształcie półwieńca, gnuśny, grazel, nenufar, hreczany, gryczany, gryczany, kahał 'żydowska gmina wyznaniowa', kapce 'buty sukienne albo filcowe', kośba 'koszenie trawy, zboża', kraik zdrobnienie od kraj, kreza, 'okrągły kołnierz, rzadziej mankiet, zwykle marszczony lub fałdowany', krupy 'kasza', lektorium 'sala w lokalu bibliotecznym przeznaczonym dla czytelników korzystających ze zbiorów na miejscu', lokomobila 'przenośny lub przewoźny silnik parowy służący do napędu maszyn, zwłaszcza rolniczych', miniaturzysta, muśra 'nakrętka', najprzód 'naprzód', perfumeria 'sklep z kosmetykami i perfumami', podmajstrzy 'pomocnik mastra', poślad, ziarno gorszego gatunku oddzielone podczas czyszczenia, preparatka 'zeszytik do notowania słówek przy nauce języków obcych', przyzba 'ława pod ścianą chaty wiejskiej usypana z ziemi', pudding 'legumina z mąki lub ryżu', schód dziś zwykle w liczbie mnogiej schody, sermięga wierzchnie ubranie z grubego samodziału noszone przez chłopów w dawnej Polsce, sukmana, skrofuły 'gruźlica węzłów chłonnych występująca przeważnie u dzieci', sorytyment 'asortyment', stępa 'naczynie do miążdżenia czegoś', tombola 'zabawa połączona z loterią fantową', trześnia 'czereśnia', tum 'katedra', zheblować 'zestrugać', Brak natomiast w Słowniczku ortograficznym wyrazów mających dużą frekwencję w tekstach pisanych i mówionych uczniów szkół podstawowych, np. artykulacja, betoniarz, bezustannie, bdura, C-dur, chrześcić, czwo-

roką, cytrus, do cna, dopuścić, duch, dwuwartościowy, dzie-
sięciolecie, emisariusz, gen, 'generał', głóg, graniastosłup,
grzech, herc, hrabia, hugenoci, indukcja, KG.m 'kilogram-siła'.

3. Przygotowanie bazy ortogramów przynosi szereg korzyści do-
datkowych, ponieważ przyczyni się do opracowania rozsądnego
słownika ortograficznego dla ucznia, tj. słownika poziomowego.

Opracowanie ortograficznego słownika - minimum dla ko-
lejnych klas szkoły podstawowej przyczyni się w znacznej mie-
rze do poprawy stanu ortografii uczniów⁵. Podane w słowniku
frekwencje, wskazując niejako ważność wyrazu, sugerować będą
kolejność jego opracowania.

Dla lepszego zilustrowania naszej tezy przytoczymy frag-
menty słownika poziomowego dla poszczególnych klas, od klasy
IV poczynając

KLASA IV

aby 22	ani 86
abyś 5	anioł 13
abyście 3	aniołów 14
abyśmy 5	Antek 78
ach 124	Antkowy
aha 41	Antkowa 8
"A jak poszedł król na wojnę" 3	aż 272
akademia	ażeby 23
akademie 22	ażebym 1
akademię 4	ażebyście 15
akademii 66	babcia 13
"Akademia Pana Kleksa" 3	babci 2
angielski 3	babcią 1
angielską 34	babcię 2
angielskich 4	babka 1
angielskiego 15	babce 1
Anglia 4	babką 1
Anglii 10	babki 11
Anglik	bać się
Anglikiem 14	bać 13

boicie 1
boisz 10
boją 24
bojąc 4
bójcie 6
bójże 2
bajka 28
bajce 5
bajek 11
bajkach 5
bajkami 1
bajką 4
bajkę 2
bajki 16
bardzo 59
bardziej 4
najbardziej 37
barwa
barw 9
barwach 13
barwą 12
barwę 17
barwie 1
barwy 2
barwię 7
barwicie 12
barwiony 7
barwność 1
barwnością 1
barwny
barwniejszy 1
barwnych 2
bawić 10
baw 1
bawcie 1
bawią 8

bawiąc 2
bawię 6
bawiono 2
bądź /zob. być/ 43
bez 152
bezludnie 1
bezludny 11
bezludne 30
bezludnych 1

KLASA V

Abisynia 3
Abisynii 7
adiutant 26
adiutanta 2
adiutantem 2
Afryka 4
afrykański
afrykańskich 4
aksamitny
aksamitnych 10
akurat 24
album 7
Aleksandria 2
Aleksandrii 6
alkierz 9
Alpy 12
aluminowy
aluminium 2
aluminium 6
aluzja
aluzji 8
ambicja

ambicji 14
Ameryka 3
Amerykanin 4
Amerykanie
Amerykanów 4
amerykański 5
amunicja
amunicję 10
aparat
aparatów 12
apetyt
apetytów 15
architektura 4
arkusik 3
arkusz 9
armia 32
armią 12
armie 10
armię 7
armii 49
artyleria
artylerii 21
artylerzysta 6
artylerzystów 12
artysta
artystów 9
atak
ataku 4
atakujący
atakujących 18
Ateny
Aten 1
Atenach 12
ateński
ateńskich 8
atmosfera
atmosferze 16

atrament 8
Australia 2
Australii 3
Austria 10
Austrii 2
Austriak
Austriacy 12
auto 8
aut 6
autobus 2
autobusach 6
autobusów 6
autobusy 1
automat 10
automatem 10
autorytet 14
awantura 4
awanturę 2
awanturze 8
awanturować się
awanturowała 6

KLASA VI

Absolutnie 30
absolutyzm 4
shoj 61
akwaforta 10
akwafortą 8
akwafortę 6
aliancki 5
alianccy 10
alianckimi 15
alkohol 24

alkoholowy
alkoholową 5
aniżeli 24
Archipelag Malajski 5
argument 2
argumentów 7
argumentu 11
argumenty 2
artykuł 12
artykule 4
artykułów 13
autor 38
autora 20
autorzy 5
autorski 1
autorskich 3
Azja Południowa 5
Azja Południowo-Wschodnia 5

badać
badając 30
badali 30
badał 31
badawczy
badacza 4
Bajkalsko-Amurska Magistrala 4
"Bajka o maszynie cyfrowej" 8
bakteria
bakterie 32
bakterii 18
bakteriach 18
balon
balonu 56
Bałkany 6
bałtycki 4
bałtyckich 6

Bałtyk 60
banda
bandę 7
bandyta
bandytę 2
bandytów 14
Basen Paryski 4
bat
batów 20
benzyna 38
Beskid
Beskidy 28
beskidzki 8
beskidzkich 4
bezbronny 27
bezbronnego 6

KLASA VII

abstrakcja 3
abstrakcją 1
abstrakcyjnie 3
akcent 11
akcentów 15
akompaniament 9
akompaniamencie 1
akompaniamentem 5
akompaniować 7
akustyczny
akustyczne 3
Albania 3
Albanii 4
alegoria 2
alegorią 4
alegorię 2

- algebraiczny
algebraiczną 40
algebraicznych 12
Amazonka /rzeka/ 7
Ameryka Pn. 5
amplituda 5
amplitudą 3
amplitudę 2
Amur 4
Angara 2
Angarze 3
Anglokanadyjczycy 4
Antarktyda 2
Antarktydę 2
Apeniny 6
apeniński 2
aplauz 3
aplauzu 1
aptekarski 4
aptekarstwo 2
aptekarz 13
Arab
Arabowie 4
Arabia
Arabii 4

archaizm 2
archaizmami 2
archeologia
archeologii 7

archeologiczny
archeologiczną 3

archipelag 8
archipelagu 1

arcybiskup 4

arytmetyczną 3
arytmetycznych 3

asekuracja
asekuracją 3
asekurację 1

Atlantyck 15
Atlantycku 4
Atlas /góry/ 5

atom
atomów 29
atomu 4

atomowy
atomowych 2

audycja
audycją 2
audycji 4

autochton 3
autochtonów 1

autoportret 3
autoportrecie 2

Awinion
Awinionie 3
Awinionu 2

awinioński
awiniońskich 3

Aztek
Azteków 4

bazarz 4
bazarzu 1

Bajkał 6
ballada 4
balladą 2
balladowych 8
bałwochwalca
bałwochwalcą 4
bambus 3
bambusowych 1
Bangladesz 10
baron
baronów 67
KLASA VIII
abiturient 2
administracja
administracji 5
Afryka Południowa 16
Afryka Północna 6
Afryka Środkowa 4
Afryka Wschodnia 4
agresja 7
agresji 10
agresywny
agresywnych 2
Akademia Sztuk Pięknych 2
Akademia Sztuk Pięknych 8
akcja 3
akcjach 2
akcją 2
akcji 9
akt
aktów 5
aktu 2
aktualny
aktualnych 2
aktualnym 1
akumulacja 4
akumulator 4
akumulatorów 8
Alaska 4
Albert 3
alboż 2
Algier
Algerii 12
ambulans 2
Ameryka Łacińska 9
Ameryki Łacińskiej 5
Ameryka Południowa 20
Ameryce Południowej 12
Ameryka Północna 24
Ameryki Północnej 5
Ameryka Środkowa 16
Ameryce Środkowej
amperomierz 7
amulet
amulety 3
analfabeta
analfabetów 2
analizować
analizując 2
anarchiczny
anarchiczna 2

Andy	Apokalipsa
Andach 7	Apokalipsie 2
Andów 15	"Apollo" 3
animusz	Appalachy /góry/ 6
animuszu 2	Archipelag Franklina 3
Antwerpia 2	archiwum
Antwerpii 4	archiwa 3
Antysemityzm 2	arcyprzyjemny
asorta 3	arcyprzyjemna 2
apelować	
apelujcie 2	
apelują 2	

Słowniczki poziomowe poszczególnych klas mogą być podstawą do opracowania gniazdowego szkolnego słownika ortograficznego, gdyż prezentowany tu korpus wyrazowy /ortograficzne jednostki leksykalno-morfologiczne/ jest wynikiem badań współczesnych tekstów języka polskiego i mówionego uczniów klas IV-VIII szkoły podstawowej.

Próbka gniazdowego szkolnego słownika ortograficznego wygląda następująco:

abiturient 2	adiutant 26
Abisynia 3	adiutanta 2
Abisyński 7	adiutantem 2
abyś 5	administracja
abyście 3	administracji 5
abyśmy 5	administracyjny
absolutnie 30	administracyjnych 2
absolutyzm 4	Afryka 4
abstrakcja 3	Ameryka Południowa 16
abstrakcją 1	Afryka Północna 6
abstrakcyjnie 3	Afryka Środkowa 4
ach 124	Afryka Wschodnia 4

afrykański
afrykańskich 4
agresja 7
agresji 10
agresywny
agresywnych 2
aha 71
ahoj 61
"A jak poszedł król na wojnę" 3
akademia
akademie 22
akademię 4
akademii 66
akademiom
Akademia Pana Kleksa" 3
Akademia Sztuk Pięknych 2
Akademiach Sztuk Pięknych 3
akcent 11
akcentów 15
akcja 3
akcjach 2
akcją 2
akcji 9
akompaniament 9
akompaniamencie 5
akompaniamentem 5
akompaniować 7
aksamitny
aksamitnych 10
akt
aktów 5
aktu 2
aktualny
aktualnych 2
aktualnymi 1
akumulacja 4
akumulator 4
akumulatorów 8
akurat 24
akustyczny
akustyczne 3
akwaforta 10
akwafortą 8
akwafortę 6
Alaska 4
Albunia 3
Albanii 4
Alberet 3
alboż 2
album 7
alegoria 2
alegorią 4
alegorię 2
algebraiczny
algebraiczną 40
algebraicznych 12
Aleksandria
Aleksandrii 8
ależ 36
Algier
Algierii 12
aliancki 5
alianccy 10
alianckimi 15
alkierz 9
alkohol 24

alkoholowy
alkoholową 5
Alpy 12
alumiowy
alumiowych 2
aluminium 6
alizja
alizji 8
Amazonka /rzeka/ 7
ambicja
ambicji 14
ambulans 2
Ameryka 3
Ameryka Łacińska 9
Ameryki Łacińskiej 5
Ameryka pn. 5
Ameryka Południowa 32
Ameryka Północna 26
Ameryki Północnej 3
Ameryka Środkowa 16
Ameryce Środkowej 4
Amerykanin 4
Amerykanie 2
Amerykanów 4
amerykański 5
amperomierz 7
amplituda 5
amplitudą 3
amplitudę 2
amulet
amulety 3
amunicja
amunicję 10
Amir 4
analfabeta
analfabetów 2
analizować
analizując 2
anarchiczny
anarchiczna 2
Andy
Andach 7
Andów 15
Angara 2
Angarze 3
angielski 3
angielską 34
angielskich 4
angielskiego 15
Anglia 4
Anglii 10
Anglik
Anglikiem 14
Anglokandyjczycy 4
ani 86
animusz
animumszu 2
anioł 13
aniołów 14
anizeli 24
Antarktyda 2
Antarktydę 2
Antek 86
Antkowy
Antkowa 8

Antwerpia
Antwerpii 7
antysemityzm 2
aorta 3
aparatus
aparatus 12
apelować
apelujcie 2
apeluję 2
Apeniny 6
apeniński 2
apetyt
apetytów 15
aplauz 3
aplauzu 1
Apokalipsa
Apokalipsie 2
"Apollo" 3
Appalachy 6
aptekarski 4
aptekarstwo 2
aptekarz 13
Arabia
Arabii 4
Archaizm 2
archaizmami 2
archeologia
archelologii 7
Arab
Arabowie 4

archeologiczny
archeologiczna 3
archipelag 8
archipelagu 1
Archipelag Franklina 3
Archipelag Malajski 5
architekt 3
architektura 4
archiwum
archiwa 3
arcybiskup 4
arcyprzemny
arcyprzemna 2
Argentyna 18
argument 2
argumentów 7
argumentu 11
argumenty 2
arkusik 3
arkusz 9
armia 32
armią 12
armie 10
armię 7
armii 49
Armia Czerwona
Armię Czerwoną 5
artezyjski
artezyjskich 2
Artur 3
artykulacja
artykulacji 3

artykuł 12
artykule 4
artykułów 13
artyleria
artylerii 21
artylerzysta 6
artylerzystów 12
artysta
artystów 9
arytmetyczny
arytmetyczną 3
arytmetycznych 3
asekuracja
asekuracją 3
asekurację 2
astronomia
astronomią 3
atak
ataku 4
atakujący
atakujących 18
Ateny 1
Aten 1
Atenach 14
ateński
ateńskich 8
Atlantyk 15
Atlantyku 4
Atals /góry/ 5
atmosfera
atmosfera 16
atom
atomów 31
atomu 2
atomowy
atomowych 2
atrament 8
audycja 1
audycją 2
audycji 4
Australia 1
Australii 3
Austria 10
Austrii 2
Austriacy 12
Austro-Węgry 4
Austro-Węgrzech 3
autentyczny
autentyczną 2
auto 8
aut 6
autobus 2
autobusach 6
autobusów 6
autobusy 1
autochton 3
autochtonów 1
automat 10
automatem 10
autonomiczny
autonomicznego 12
autoportret 3
autoportrecie 2

autor 39
autora 20
autorzy 5
autorski
autorskich 3
autorytet 14
autostrada
autostradą 1
autostradę 2
awantura 6
awanturę 1
awanturze 8
awanturować się
awanturowała 6
Awinion
Awinionie 3
Awinionu 2
awinioński
awiniońskich 3
Azja 32
Azji 2
Azja Południowa 5
Azja Południowo-Wschodnia 5
Azjata 4
azjatyckich 4
Aztek
Azteków 4
aż 272
ażeby 23
ażebym 1
ażebyście 15
babci 2
babcią 1
babcię 2
babka 1
babce 1
babką 1
babki 11
bać się
bać 13
boicie 1
boisz 10
boją 24
bojąc 4
bójcie 6
bójże 2
badać
badając 30
badali 30
badał 31
badawczy
badawcza 4
bagnet
bagnetów 3
Bahia Blanca 2
bajarz 4
bajarzu 1
bajka 28
bajce 5
bajek 11
bajkach 5
bajkami 1
bajką 4
bajkę 2
bajki 16

Bajkał 6
Bajkalsko-Amurska Magistrala 4
"Bajka o maszynie cyfrowej" 8
bakteria
bakterie 30
bakterii 18
bakteriach 7
Balaton 39
ballada 4
balladą 2
balladowy
balladowych 10
balon
balonu 56
Baltimore 3
Bałkany 6
bałtycki 4
bałtyckich 6
Bałtyk 60
bałwochwalca
bałwochwalcą 4
bambus 3
bambusowy
bambusowych 1
banan
bananów 8
banda
bandę 7
bandaż
bandaże 23
bandyta
bandytę 2
bandytów 14
Bangladesz 10
bank
banków 3
baran
baranach 1
baranów 2
barani
barania 1
barbarzyństwo
barbarzyństwa 3
bardzo 59
bardziej 4
najbardziej 37
baron
baronów 67
barwa
barw 9
barwach 22
barwą 12
barwę 17
barwie
barwy 2
barwić
barwię 7
barwcie 12
barwiony 7
barwność 1
barwnością 1

barwny	bądź /zob.być/ 43
barwniejszy 1	
barwnych 2	Beduin 12
	Beduini 60
basen	
basenów 3	Belgia 12
	Belgię 3
basen Morza Śródziemnego 4	Belgii 8
Basen Paryski 4	Belgrad 6
bat	
batów 20	benzyna 38
batalion 12	Berlin 6
batalionów 12	
	Beskid
bawić 10	Beskidy 28
baw 1	
bawcie 1	beskidzki
bawią 8	beskidzkich 12
bawie 6	
bawiono 2	bestia 1
	bestii 2
	bestyjka
	bestyjką 2

Oczywiście, że raz opracowany kanon tych wyrazów nie może być traktowany jako obowiązująca norma na zawsze. Do takiego kanonu powinny być od czasu do czasu wydawne uzupełnienia, wynikające ze zmian zachodzących w życiu języka lub z korektur programów nauczania.

Ortograficzny słownik poziomowy, opracowany za pomocą metod statystycznych, stanowić będzie niewątpliwie duży krok naprzód w racjonalnej i naukowej selekcji materiału ortograficznego. Pamiętać należy o tym, że częs-

tość nie może być jedynym kryterium zredagowania ortograficznego słownika, ani też jedynym kryterium ustalania kolejności wprowadzania i utrwalania poszczególnych ortogramów. W uczeniu języka ważną rolę pełni nie tyle pojedynczy wyraz, co ilość przyswojonych wyrazów i zdolność do tworzenia połączeń wyrazowych. Przy opracowaniu zatem ortograficznego słownika poziomowego trzeba się też kierować innymi dodatkowymi kryteriami, chociaż kryterium częstości będzie tu pełnić rolę zasadniczą. Na przykład w klasie IV musimy wprowadzić wyraz kontrast, choć ortogram ten ma małą frekwencję w tej klasie, lecz program języka polskiego zobowiązuje do zapoznania z pojęciem kontrast⁶.

4. Określone dzięki statystyce typy współczesnych odchyżeń ortograficznych wskazują na potrzebę opracowania w większym zakresie nowych typów ćwiczeń. Tradycyjnie dominowały ćwiczenia dotyczące pisowni ó, rz, ź, h, ch. Obecnie na plan pierwszy wysuwają się braki uczniów w zakresie pisowni łącznej i rozłącznej /zob. tabelę 1./, więc w podręczniku powinny dominować ćwiczenia ortograficzne na tę zasadę.

W podręczniku Janiny Wójcik "Język polski dla klasy IV /Warszawa 1983/ proponowana ilość ćwiczeń na poszczególne zasady kształtuje się następująco:

- 1/ pisownia nie z czasownikiem, rzeczownikiem, przymiotnikiem i przysłówkami - 9 ćwiczeń,
- 2/ pisownia wyrazów z rz i ź - 8 ćwiczeń
- 3/ pisownia wyrazów z ó i u - 7 ćwiczeń,
- 4/ stosowanie wielkich liter - 5 ćwiczeń,
- 5/ pisownia wyrazów z h i ch - 4 ćwiczenia.

Tymczasem odchylenia uczniów w zakresie ortografii według ogólnopolskich badań nad stanem ortografii uczniów szkół podstawowych wymagają ćwiczeń w następującej kolejności:

- 1/ pisownia łączna i rozłączna,
- 2/ pisownia ą, ę, em, om, en, on,
- 3/ użycie wielkiej i małej litery
- 4/ pisownia ó i u, rz i ź, h i ch.

5. statystyka spowoduje zmianę podręczników dla nauczycieli, które służą do uczenia ortografii. Przyjąwszy kryterium częstości wyrazu zobaczymy jak dobrane są ortogramy w obecnie obowiązujących podręcznikach dla nauczycieli do nauczania ortografii i w podręcznikach dla uczniów. Dla porównania prześledziliśmy pisownię nie w klasie VI:

Tabela 4. Ortogramy do zasady pisowni nie w klasie VI w podręcznikach ucznia i nauczyciela

Podręcznik dla ucznia	Podręczniki dla nauczycieli	
M. Jaworski ⁷	J. Malendowicz K. Wajda ⁸	J. Malendowicz ⁹
nieprzyjaciel niedostatek nieszczęście niewykonanie niedotrzymanie niedobór niemały nieszczęśliwy nierówny niedobrze niemało nieszczęśliwie niedawno nie bardzo nie tylko niezbyt nieraz nie dwa	niejeden niewiele niewielu nieco niecoś niejaki niektórzy niewykonanie niedotrzymanie nieprzyjemność nie moja nie dwa nie tylko nie zawsze nie jest nie boi się	niepodzielnie niestrudzenie nieruchomie nie przyniosła nie uważali nie można nie wiem nie znaleźliście

СТАТИСТИЧЕСКИЙ МЕТОД В ОБУЧЕНИИ ОРФОГРАФИИ В НАЧАЛЬНОЙ ШКОЛЕ

Резюме

На основе проведенных всепольских исследований мы отмечаем существенные недостатки в овладении учениками письмом согласно орфографическим правилам.

К основным причинам невладения орфографией учениками начальных школ принадлежат:

- неустойчивость орфографических норм,
- неопределенность и непоследовательность многих современных орфографических норм.

В методике обучения орфографии надо использовать лишь точные исследовательские методы, т.е. статистический метод. Этот метод раскрывает проблему наиболее частотных языковых элементов, значит, показывает какие орфограммы являются необходимыми в повседневной жизни школьной среды.